

84(2=632.1)/6

У 435

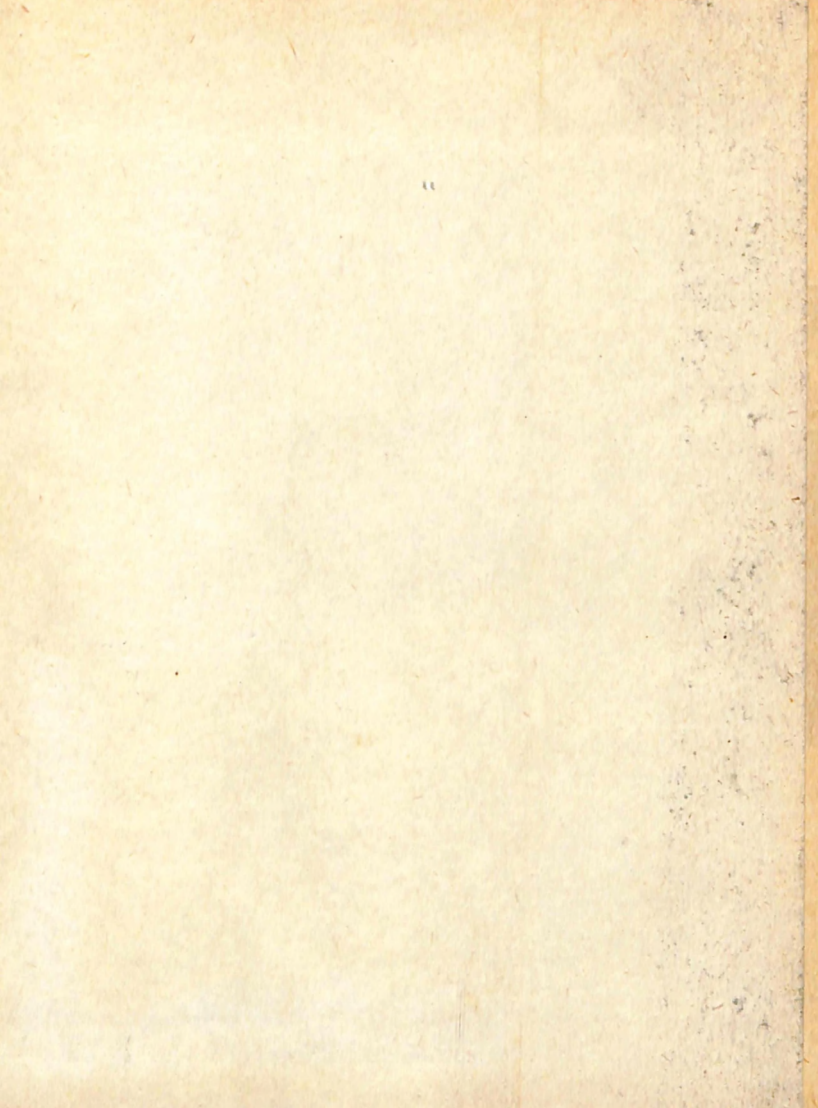
БОРИС
УКАЧИН

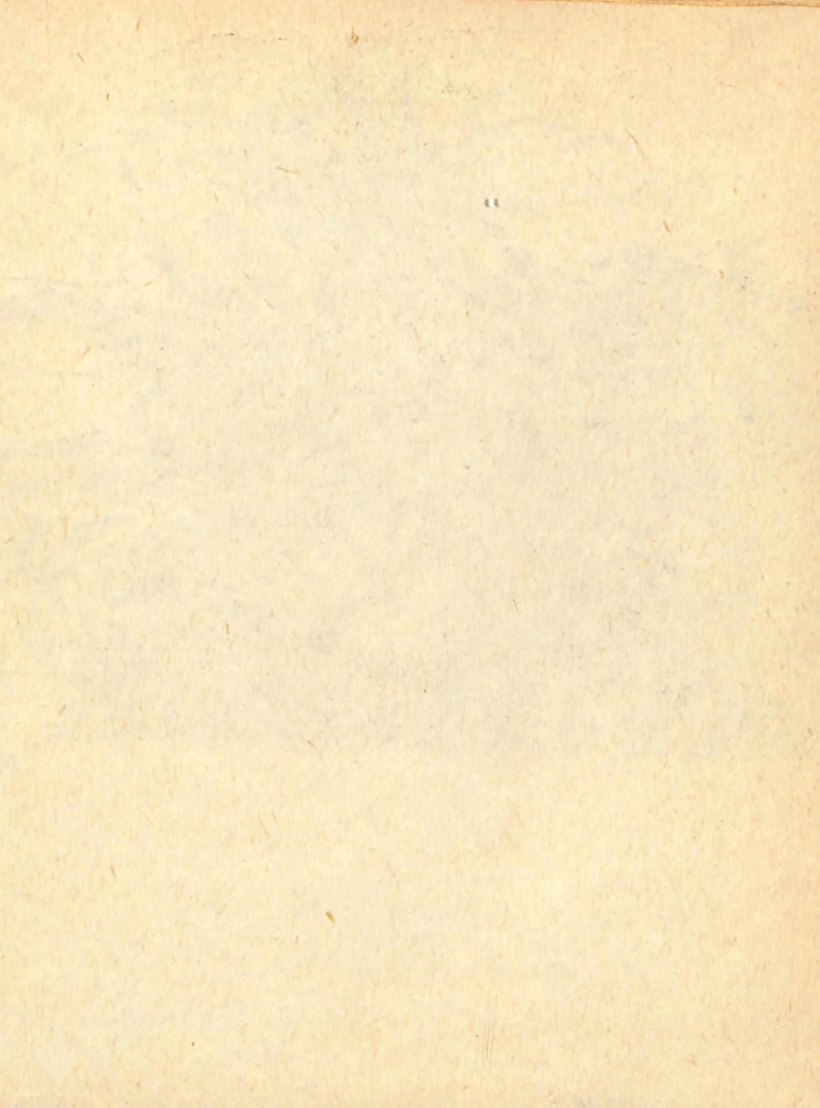

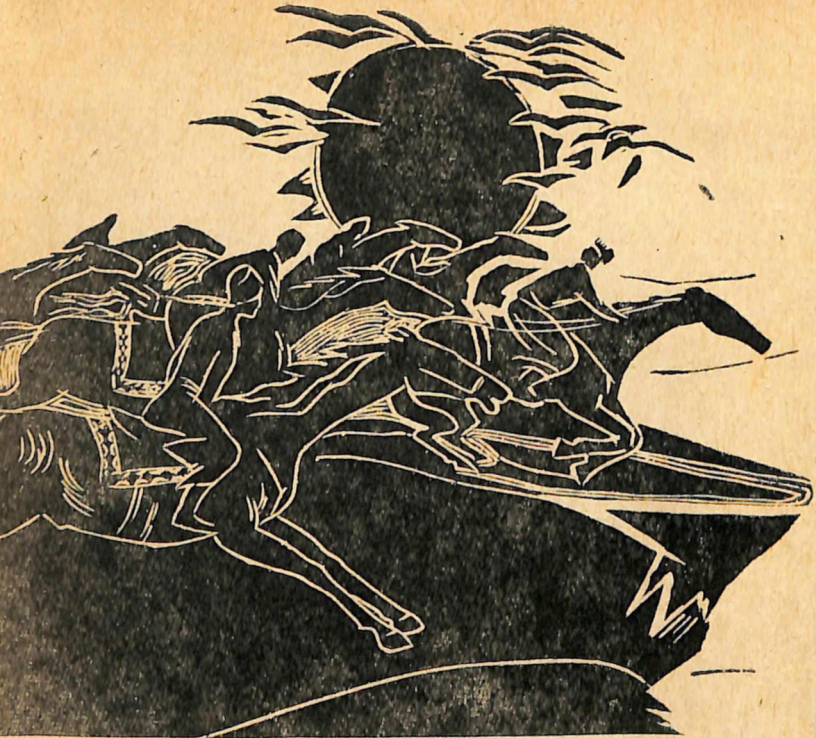
ЧАНКЫР
ТЕНЕРИЛҮ
ІЕР

УЛГЕРЛЕР

С (Алт.)

У-435.

БОРИС УКАЧИН

ЧАНКЫР
ТЕНЕРИЛҮ
І ЕР

ҮЛГЕРЛЕР

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ ТУУЛУ
АЛТАЙДАГЫ БОЛУГИ. 1968

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

кр. 166777

$$84/2 = 632.1/6-5$$

С (алт) 2
У—435

7—4—3

103—68

I. ТУУЛАР ЛА УЛУСТАР

ПОЭЗИЯМНЫҢ ТАҢДАРЫ

Эртен тураның

кайран уйгузы

Эмчектин сүдидий

тату болотон.

Je ак уйдың өскүс бозузы

Ачу танда

ачу мөөрөйтөн,

Тили кызагдап,

Куйругы чычагдап,

Сүт јокто,

сүт сурап,

Јүрек чымылдаар

комудал айдатан.

Кайрылык-Бажында

јаландар шылырап,

Ыраак јайылып,

јаныскаң јадатан.

Кыштын сыркыны

кырларды төмөн

Јалбандууш карлу

салкындар айдайтан.

— Өдүк кийер
 өй келген — деп,
Энем кунукчыл
 көктөнип баштайтан.
Жабынты жок
 болчок турада
Малчылар конотон
 Кайрылык-Бажында.
Турарга жалкуурып,
 мелиреп жаткамда,
Эртен тура
 энем ойгостон:
— Тур, балам,
 карлап койгон,
Койондор түйиле
 жолдоп койгон...
Эртен тура...
Кандый телкем,
 кандый ару!
Өдүгим бүдүн,
 андап барарым.
Чакпылар саларым,
 тузактар тартарым,
Агасты, койонды
 истеп базарым...
Уйлар туйгагы
 алдыла кыжырап,
Бир ле көрзөгү,
 кыш өдөр.

Жылкынын ўниле
 кожо жынырап,
Кайрылык-Бажына
 јас келер.
— Тур, балам,
 кўўкти тында, —
Эртен тура
 энем ойгсзор.
Кайда да анда
 кўўк жыгкылдап,
Туруп келзен,
 эдиј јадар...
Менин угымда
 чўрчўкчилер болбогон,
Је кўксиме поэттин
 сўстўри томулган.
Та кайдан келген,
Та кем тўжўрген, —
Онызын эмдиге
 мен билбезим.
Је јангыс ла ол
 тагдар кайда?
Бала тужым ла
 поэзиям анда!

1968 ј.

* * *

— Жайым кайда, айт, нөкөр?

— Жайым анда, бийикте,
Ак сындардын белинде,
Амырап жаткан күрттерде.
Айса, жайым үстинде,
Алыс күйген жылдыстын
Кандый да аалга сөзинде.

— Ырызым кайда, айт, нөкөр?

— Ырызын бүгүн айылынган
Ырбап, айса, барып жат,
Эмезе ыраак жолдордо
Ыйлап сени сакып жат.
Ырыстын жолы көп, нөкөр:
Күр көгүстин түбинде,
Күчтү соккон жүректе.
Айса, эки колынга
Эткен-туткан ижинде.
Ырыстын жолы көп, нөкөр,
Ырызынды тап, нөкөр.

Ак-жарыктын үстүндө
Чындык кайда, айт, нөкөр?

— Чындык унчукпас кайда,
Чыгыш келген өлөңдө.
Чындык салган одында,
Конуп жаткан одуунда,
Чындык жаш балада,
«Эне» — деп улу сөзінде,
Эрке-жылу көзінде,
Чындык улу керекте,
Кижиге килеген килеште.
Чындык төккөн каныста,
Чын тургускан жагыста.
...Айдарда, бери ук, нөкөр,
Жайымга сен једерге —
Чындык бол!
Ырыска сен једерге —
Жайым бол!
А чындыкка једерге
Јалтанбай тартыш,
Кижн бол!

1967 ј.

МЕНДЕШ ТААЙЫМНЫҢ ТУРАЗЫ

Карган Мендеш таайымның туразы
Кажаган болуп кубулып карарды.
Ал-түмен балдарының бала-барказы
Ак-жарыкты айланып барды.
Жабынты жок жебрен турада
Качан да таайым ла жаанам журтаган.
Энемнің де каткызы, ыйы мында
Эрке ле кунукчыл, байла, жанылган.
Сүүген, сүрлү кыстарды качырып,
Мендештин уулдары тойлогон толук.
Сүттий айдын таяндарды адырып,
Мында жыргап, ойногон калык.
Мында жыргап, ойноткон калык
Мендештин кыстары жатка барарда.
— Элен-чакка төрөгөн бололык! —
Куда-кудагай түжетен азыйда.

Же эмди жебрен, ээн турачак
Жерге бадалып, нени де сананат.
Бу журтта тудулган баштапкы турачак
Та өткөн өйлөргө кунугып турат?..

Качан адам јада каларда,
Караңуй тўн салымысты жабарда,
Энем бого эбирип келген,
Эки өскүсти ээчидип экелген.
Карган Мендеш жеендери бис
Карлу кышкыда анда контоныс.
Эртен тура кымылдап, кыймырап,
Адарулар чылап, буркурап туртаныс,
Жабынты жок туранын ўстинен
Тенек тужумда телекейге карагам.
Сыйыныма сыйлап жылдысты берерге
Тенгери-тегиске колым кармагам.
Мендеш таайымнын бу туразы
Менделип кажаган болды эмеш пе?
Картопту подпойло, кайран жылузы
Калас ундылып калды эмеш пе?..

Бүгүн телекейге, жаркынду күнге
Мендеш уйазынын көзнөги жарыйт.
Кеен тынып, келер жүрүмге
Жаңы Мендештер жаркынду көргүлейт.
Же кандый да болзо, кайда ла жүргемде,
Турачак кийинимнен көс албайт.
Жакшымды көрүп, ол сүүнөт,
Жастыра эткемде,

жаанамдый арбайт...

Мендештин телекей өткөн жеендери,
Болчок туранын шымыртын тындагар!

Айга да чыксагар,
таайыстың јери
Алкышту болгонын,
калак,
санангар!

1967 ј.

КУСКИ ЈУРУК

Јерге терен каккан казыкта
Армакчызын эреп, ак ат айланат.
Јурттардын ўстиле ый-сыгытта
Турналар чубажып, түштўкке жанат.
Кўски јажыл јажанды отобой,
Армакчы бажында ак ат јелет.
Тымыш калган јерди тындалап,
Узада-узада киштеп ийет.

Ээн өзөк-јиктерди кечире
Эрјине киштейт — ўўрин санайт не?
Ыш чөргўлткен айылдардын ўстиле
Турналар барарда, кунугып турат не?

Јерге терен каккан казыкта
Армакчызын эреп, ак ат айланат.
Элен чакка эбирген јолыла
Јер бойын-бойы айланат...

Казыкты ат айланып келгенче,
Канча тууларды турналар ажар.

Јер бойын эбирип келгенче
Јердин ўстине јеткер де тўжер,
Јердин ўстинде јенўлер де болор...

Кўстин алыс кўўзин тыгдап,
Кырлар, өзөктөр сананган јаткылайт.
Ак ат дезе токтой тўжўп,
Кулагын салып, јер тыгдаалайт.
Ак ат нени де сезип ийгендий,
Шыркырада-шыркырада киштеп ийет.
Таманы јерге тийип тийбей,
Қазыкты эбуре катап ла јелет.
Ышталган алтай јурттардын ўстиле
Турналар айланып, јеристег барат.
Армакчы бажында ак ат дезе
Олорды ўйдежип, киштеп турат.

1967 ј.

Ырбадарым!

Мен кыйгыла кыйгыргам,
Арслан болуп, аркыраарым,
Айу болуп, огураарым!
— Кара өлүм келеле,
Капсаза сени,

канайдарың, жүрегим?

— Өлүм менен

чик жок озо бүткен.

Же өлүмле өштөжөрүм,
Өлгөннинг үстине кунугарым,
Өштүнүн жүзине түкүрерим,
Өлүп те жатсам,
Очимди

мен алала

барарым!

— Сен ырыс көрдин бе,
Ырысту болорың ба,
жүрегим?

— Сениле кожо

Ырысту болгом,

Сениле кожо

Ырыс ычкыңгам.

Ырысты эм де көрөрүм,

Ырыска жол до ачарым,

Жаан ырыс ол учун

Жалбырап та каларым!

— Сен эмди канча јашту,
кару јўрегим?

— Одусту,
одус јашту.

— Је јангыс ла
телекейдин јўрегиле

Тен типилде,
кару јўрегим.

Је јангыс ла
јаркынду чындык

Јалкынын болзын,
изў јўрегим!

Билип ал,
Бис эмди де
Узак согуларыс.
Бис эмди де
Јолыста согужарыс!

1966 ј.

АК УЙ МӨӨРӨЙТ

Уйдын мөөрөгөн табыжын ла уккамда,
Удаган өйлөрдү сананып ийедим.
Јажыл өлөндү јайгы турлуда
Јаңчынын јайнулу кожонгын эзейдим.
Бозузы өлгөн ак уй анда
Алтайды томылта ачу мөөрөйтөн.
Эмчеги саамчып, сүди тамчылап,
Эжиктин јанында ыгырап туратан.
Бозунын терезин туйуктай көктөйлө,
Јаңчы деп эмеген өлөңлө кептейтен.
Оны уйынын алдына салала,
Сабадын тудунган санааркап туратан.
Ак бозунын ак терезин
Уй јыткырап, эрке јалайтан.
Арга јокто Јаңчы, канайтсын,
Араайын кожондоп, саап баштайтан...
Телекей ўстинде ол јылдарда
Телекей көдүрбес чак турган.
Јаңчынын уулдары анда, кайда да,
«Јуу» деп казыр талада дежетен.
Јаңардый эмес, јайнулу кимиртти

Јанчы деп эмеген көксинен төгөтөн.
Кызыл кандый тандакты чайбалта
Энирлер сайын ак уй мөөрөйтөн...
«Јакшы жүрзе уулдарым» — деп,
Јанчынын кожонгын ук жүретем.
«Эм јайгыда јан келер» — деп,
Ижемјизин бил жүретем...
Јайнап эткен јажыл күўк
Јайларла кожо көп лө этти.
Јыңырап јылдар өдүп те калза,
Јанчынын уулдары јанып келбеди...
Уйдын ла мөөрөп ийгенин уккамда,
Ундылган өйлөр ойгоно берет.
Ачу јимиреп, жүректин түбинен
Јанчынын кожонгы угулып келет.

1966 ј.

УДЕЛЕГЕН ЈЕР

Узак јорукка барып јадала,
Уделеген јериме от салгам.
Адым анданып, силкинип алала,
Арчынду тайганын өлөгин чайнаган.
Өткөн лө барган улус буулаган
Јаламалар мөштинг бұринде јайылган.
Кандый улус оморды буулаган,
Кан Алтайдаг нени сураган?..
Амырап калган ажулар көгөрип,
Адымнын тибиртин сакып јаткылайт.
Ойдин сан башка өдүжин көргүзип,
Өчөмик ле јангы кыйралар тургулайт.
Јаткан ойинен јааналар ойине
Јангы улус не барат не?
Ажар јаан тайгага чыгып,
Айса, јанжыккан јангын јангдайт не?..
Уделеген јериме узак отуруп,
Ўргүлјинин узун јолын санангам.
Өчөмик ле јангы кыйралар көрүп,
Ойдин сан башка изин кайкагам...

1967 ј.

ААЛГА ЈЕРДЕН АТПАГАР

Узун да, кыска да јолыста
Бийиркешпей, билижип јүрели,
улустар!

Је актуга кийнимнен каралап айтпагар,
Аалга јерден мени атпагар.
Сала берген кижининг кийининен
Сан тескери шоодып айтпагам.
Кыбына кычырган јамынын јүзинен
Кылбыгып алдына мен турбагам.
Кижиге кижининг көзиле көрөйин,
Кижиге килеп, кижини корыйын,
Өлүмнинг алдына кату турайын,
Өскүстин јүзинде јашты арчыйын...
Менин кийнимнен каралап айтпагар,
Бастыра бар јакшымды алыгар.
Адымды јажына ээртеп минейин.
Адамнынг мылтыгын јүктенип јүрейин.
Өзөк өртөлөр ачуны да болзо
Өртөй-бычай көзиме айдыгар.
Јаргыга киргедий јаманым да болзо,
Јажырып килебей, јартына чыгыгар.
Је актуга каралап,

кийнимнен айтпагар,
Аалга јерден мылтыкла атпагар.
Адым менин ээрлү деп билигер,
Адамнын мылтыгы окту деп билигер.

1967 ј.

* * *

Уйуктап жадала, тўш јеринде
Балдар ыйлап туратан эмтир.
Та карануй, карануй энгирде
Ол јангыскан азып туратан,
Та энем сала берди деп,
Јаш јўреги јайнайтан.

Тўш јеринде јаш бала,
Чындап та, неге ыйлайт не?
Кўргөн шыра анда јок,
Санааркайтан санаа јок,
Энези онын јанында,
Адазы база айылында,
Јангы ла чыккан јаш бала
Каран ла неге ыйлайт не?

Јўзинди тегин чырчыйтып,
Каран-туйук ыйлаба.

Ада-энегди чочыдып,
Ач-амырын аскырба.
Айлу-кўндў Алтайыс
Эм ўстўне тыш, амыр.

Чыгарында чагылган ол жылдыс
Үстүндө чокту чалыптыр.

...Шак мынайып мен де
Јашта база ыйлагам.
Кайдан билер, билбезим.
Та неге мен ыйлагам.
Эрте адам өлөр деп,
Эт-јүректен та сескем.
Эмезе кабайым тар деп,
Эр болорго мендегем.

Јал-јүрегим ширтилдеп,
Јанында турум жагыскан.
Түш јеринде јаш бала
Та не,
та не ыйлайтан?!..

1967 ј.

ШЫМЫРТ

Жай чечектериле чечектеп жаткан.
Бис нөкөристин кызынын сөөгин жууганыс.
Алтайлар городто ас журтаган,
Же кижинин коронына кородоп жуулганыс.
Кызычак кудай да, кижиде алдына
Бир де буру этпеген болгон.
Онын да учун, байла, андый,
Сөөктин јеринде таш јок болгон.
Каскан кичинек оронун кырында
Караңуй кара тымык турган.
Јаңыс ла тобрак јайнулу күлүреп,
Јаш баланын сөөгине урулган.

Јер чечектериле чечектеп жаткан,
А кызычак уулымла јажыт болгон.
Тобрак күлүрейт, күлүрейт,
Өскө кандый да табыш угулбайт...
Је кенете шымырт шылырап,
Караңуй кара тымыкты бускан.
— Эмди барала ичерис — деген,
— Поэт бай — деп, бирүзи айткан.
... Онон ло бери јажытту шымырттан

Мен коркыйдым, чочыйдым, улустар!
Шымырашпагар, шылырашпагар! —
Мен база поэт,
Мен база бай!
Менде уул бар!

1967 j.

МЕН СЕНИҢ КӨЛӨТКӨҢ ЭМЕЗИМ

Мен сениң көлөткөң эмезим,
Үн жогынаң үйдежиң жүрерге,
Турзаң, кожо тура түжерге,
Отурзаң, кожо отура берерге.
Мен сениң көлөткөң эмезим.

Бойымның айдатан сөзим бар,
Ол та от болзың,
Та ок болзың, —
Айдарың-айтпазың — бойым билерим!
Бажымда кызыган санаам бар,
Ол та жалт этсин,
Та жап өчсин,
Же бойымның бажымды бойым билерим.

Сен билеринг бе, турна кееркезе,
Тытка конотон,
Же бөрүниң балазы бөрү болотон,
Айдарда,
Бис эки эрдинг эки уулы,
Эки жалкынның эки сыныгы.
Сен мениң де көлөткөм эмезиң,
Мен сениң де көлөткөң эмезим.

1967 ж.

* * *

Та кем де меге айткан:

— Кижининг көзинен

коркумчылу көс

Качан да,

Кайда да жок.

Көстөшкөн тушта

көзине удур,

Ийт те чыдашпай,

көрөр туура.

Та кем де меге айткан:

— Кижининг көзинен

Жалакай көс

Качан да,

Кайда да жок.

Калжурган казыр

арслан да

Лобожый берер

Сенин алдынга.

1967 j.

* * *

Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим
Сананып жетпес ыраак жерлерге.
Оштүлеримнинг көстөри жетпей калар,
Нөкөрлөримнинг сөстөри жолымды
жарыдар,
Сананып жетпес санаама жедерге
Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим.

Эбирип келбес жолдорло барарым,
Эң ле бийик ажулар ажарым,
Je ачык-жарык бойым ла болорым.
Айдар сөзимди кайда ла айдарым,
Ложон аттый јобожыбазым качан да,
Јол ыраак деп комудабазым качан да!
Төгүн ле чынның ортозына кысталып,
Төп бүдүлү отурып болбозым.
Тудунып билетен уул дешсин деп,
Тууразында тымып мен билбезим.
Стол ажыра улуркабазым мен,
Улустың өзөгине јажынбазым мен...

Якшы болзын, нөкөрлөр, сала берерим.
Турган изим артып калзын,
Барган јолымда куйундар куйулзын,
Кайдалык!
Көзимненг көк өлөң өссин,
Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим,
Је кандый бұткем,

јүрүмимде
андый ла болорым!

1968 ј.

1. ОЙРОТ-ТУРА, 1934 ЖЫЛ

1934 жылда март айда бу турада областной активтин жуунында М. И. Калинин куучын айткан.

(Мемориальный блчик)

Жас. 1934 жыл.

Россияда агару аксагал

Туулар ортодо городло барадат.

Бут алдында

эски тротуар

Селегдеп, жайкалат.

Абразы калырап,

онын жаныла

Аттар өткүлейт.

Кичинек агаш туралар

Кунукчыл тургулайт.

Город балкашту,

оромдоры тар,

Кайдаар ла көрзөн,

унчукпас туулар.

Россиядан келген аксагал

Кўнге, тегериге ајарат.

Жанмырлаба,
жас,
сакып ал, —

Городло Калинин
барып жат.

Ол коммунисттерле туштажар, —
Оны бүгүн сакып жат.
Ол алтай коммунисттерге
Ару күүнин, арбадый сөзүн экелген.
Канайда жаңы жүрүмди төзөөрин,
Кату жолдорды канайда өдөрүн
Жартаарга Лениннин
Чындыгын экелген.

Жас. 1934 жыл.

Россиядан келген аксагал
Туулар ортодо городло өдөт.
А санаазында онын
Бу ла балкаш ортозынан
Жаңы туралар тууларда өзөт,
Жаскы күнге кеем мызылдайт,
Оттор чагылат, садтар шуулажат...
Же орооныста эмди 34 жыл.
Октябрь, 17 жыл кийинисте.
Алдыста өңдөйөт 37 жыл,
Ол кандый болор,
Ол нени экелер?..
Ойрот-Турала

Калинин барадат, —
Коммунисттер оны сакып жат.

2. СҮҮРИ КАЛБАН БӨРҮК

(Карган коммунисттин куучыны)

Үйе-сөөгүмде жылдар сыстажат,
Түниле улаарып, кыйгырар болдым.
Тайгалар карлу салкыны сыылажат, —
Тош мөңкүлөр түженип турадым.

Кайран Совет жаңым учун
Канымды төккөм гражданский жууда.
Сыранай ла Советке кату жылдарда
Колхоз башкаргам мен азыйда.

Карагол ичининг как жалаңын
Салдала баштап мен сүргөм.
Коммунисттер өткөн кадалгак жолдоң
Качан да туура мен баспагам.

Одузынчы жылдарда областной активте
Калининге барып, мен туштагам.
Көрзөгөр эмди бу журукты,
Коштой отурып, фотого соктыргам.

Сүүри калбан бу бөрүмди
Сүрекей сонуркап, Калинин көргөн.
— Кышкыда, байла, жылу болор — деп,
Сураган эди ол өрөкөн...

Ол ӱйлӱр санаама кирет,
Ол јӱрӱмнинг кебери кӱрӱнет.
Ак сагалду јалакай ӱрӱкӱн
Айткан сӱстӱри санаама эбелет.

1967 ј.

З. Н. У. УЛАГАШЕВ

Писательдердин Союзынын кыбында
Кайчынын сүрин айкап отурым.
Күнгүрөп, күнгүрөп эди-каныма
Кайдын күүзи таркайт деп бодойдым...

Jeбрен өйлөрдin чөрчөгин тыгдап,
Баатыр аттардын тибиртин ойгозып,
Алтай-Буучайды, Манасты адап,
Ойгор колыла топшуурин толгоп,
Эрди кыймыктап, Улагаш шыпшанат.

Сары-Кокшонын мөштөри шуулажат,
Сай-кумакту Азия салкындайт,
Jетен талайдын толкузы шөлүрөйт,
Jeбрен кайдын күүзи угулат, —
Ойгор Улагаш кылдарды толгойт...

Бу бистин үстисте чалыган күнди,
Чанкыр тенерилү бистин Jеристи
Ол жүк ле он алты жыл көргөн,
Je күр көксинде күмүш сөстөрдin,
Туулардан түшкен салкынды Jунди
Эски закон токтодып болбогон.
... Jер-айакты селендедип,
Jетен баатырдын адынды тибиреп,
Jангы өйдin одыла ўрўстеп,
Качан да укпаган чөрчөктөр айдып,
Кайчыны поезд Москва апарган.

Ол ойлор санаама кирет,
Ол жүрүмнинг кебери көрүнөт.
Ак сагалду жалакай өрөкөн
Айткан сөстөри санаама эбелет.

1967 ж.

З. Н. У. УЛАГАШЕВ

Писательдердин Союзынын кыбында
Кайчынын сүрин аяктап отурым.
Күнүрөп, күнүрөп эди-каныма
Кайдын күүзи таркайт деп бодойдым...

Жебрен өйлөрдин чөрчөгүн тындап,
Баатыр аттардын тибиртин ойгозып,
Алтай-Буучайды, Манасты адап,
Ойгор колыла топшуурын толгоп,
Эрди кыймыктап, Улагаш шыпшанат.

Сары-Кокшонын мөштөри шуулажат,
Сай-кумакту Азия салкындайт,
Жетен талайдын толкузы шөлүрөйт,
Жебрен кайдын күүзи угулат, —
Ойгор Улагаш кылдарды толгойт...

Бу бистин үстисте чалыган күнди,
Чанкыр тегерилү бистин жеристи
Ол жүк ле он алты жыл көргөн,
Же күр көксинде күмүш сөстөрдү,
Туулардан түшкөн салкындык үндү
Эски закон токтодып болбогон.
... Жер-айакты селендедип,
Жетен баатырдын адындык тибиреп,
Жаңгы өйдүн одыла үрүстөп,
Качан да укпаган чөрчөктөр айдып,
Кайчыны поезд Москва апарган.

Эски закон кускун болуп,
Эки көзүн ойо до чокуза,
Жалкын кептү жалтырт эдип,
Жаңы закон күн чалыдып,
Ойгорына онын ойгор кожуп,
Ойлөрдүн тискинин туттуруп берген...
Ол тушта Кремльде онын
Колынан Калинин жылу туткан.
Сары-Кокшодон келген кайчынын
Төжине орден тагып, уткуган.
— Алтайын кандый жадыры? — деген,
Албатыга эзен жетир — деген...

Писательдердин Союзынын кыбында
Кайчынын сүрин аяктап отурым.
Күнгүрөп-күнгүрөп, эди-каныма
Кайдын күүзи таркайт деп бодойдым...

Жебрен ле бүгүнгү күндерди тындап,
Булут болгон санаазына бастырып,
Алтай-Буучайды, Манасты адап,
Ленин ле Калининнин аттарын айдып,
Ойгор колыла кылдарды толгоп,
Эрди кыймыктап, Улагаш шыпшанат.

1967 j.

4. КАЙДА ДА АНДА...

Кайда да анда, Кадынның жарадында,
Алтай кижі балыктап жүрген.
Кайа көрзө, оның жанында
Таныш эмес орус турган.
Очкаларына оның күн кайдыгып,
Жаскы салкын сагалын сыймаган.
— Калапту суу! — деп, Кадынды кайкап, —
— Балык көп пө? — деп, жалакай сураган.
«Балыкчы болзо, кармагы жок» — деп,
Алтай кижі сананган ичинде.
— Садар балык менде жок — деп,
Кару берген кыжыранг үнле...
Ол жылдарда Чамал журтта
Тууларда баштап ла курорт ачылган.
Чамал деген чакпынду сууда
Баштапкы алтай ГЭС тудулган.
Ак толкузын арта чачып,
Жараткан жаратка Кадын согулат.
— ГЭС-ти мында туткан болзо! —
Орус кижі ойто до унчугат.
Балыкчыга база эрмек айтпай,
Кадынның ташту жарадын кыйкай
Өскөн кызыл маралдан үскен,
Жакшылажып, оноң жүре берген.

Эски закон кускун болуп,
Эки көзүн ойо до чокыза,
Жалкын кептү жалтырт эдин,
Жаңы закон күн чалыдып,
Ойгорына онын ойгор кожуп,
Ойлөрдүн тискинин туттуруп берген...
Ол тушта Кремльде онын
Колынан Калинин жылу туткан.
Сары-Кокшодон келген кайчынын
Төжине орден тагып, уткуган.
— Алтайын кандый жадыры? — деген,
Албатынга эзен жетир — деген...

Писательдердин Союзынын кыбында
Кайчынын сүрин айкап отурым.
Күнгүрөп-күнгүрөп, эди-каным
Кайдын күүзи таркайт деп бодойдым...

Лебрен ле бүгүңги күндерди тыгдап,
Булут болгон санаазына бастырып,
Алтай-Буучайды, Манасты адап,
Ленин ле Калининнинг аттарын айдып,
Ойгор колыла кылдарды толгоп,
Эрди кыймыктап, Улагаш шыпшанат.

1967 j.

4. КАЙДА ДА АНДА...

Кайда да анда, Кадынның жарадында,
Алтай кижі балыктап жүрген.
Кайа көрзө, оның жанында
Таныш эмес орус турган.
Очкаларына оның күн кайдыгып,
Жаскы салкын сагалын сыймаган.
— Калапту суу! — деп, Кадынды кайкап, —
— Балык көп пө? — деп, жалакай сураган.
«Балыкчы болзо, кармагы жок» — деп,
Алтай кижі сананган ичинде.
— Садар балык менде жок — деп,
Кару берген кыжыран үнле...
Ол жылдарда Чамал журтта
Тууларда баштап ла курорт ачылган.
Чамал деген чакпынду сууда
Баштапкы алтай ГЭС тудулган.
Ак толкузын арта чачып,
Жараткан жаратка Кадын согулат.
— ГЭС-ти мында туткан болзо! —
Орус кижі ойто ло унчугат.
Балыкчыга база эрмек айтпай,
Кадынның ташту жарадын кыйкай
Өскөн кызыл маралдан үскен,
Жакшылажып, оной жүре берген.

Бийик соксокко узак туруп,
Күүктинг жыгкылдууш ўнин тындаган.
«Кандый куучынчы карган» — деп,
Алтай балыкчы сананып калган...

* * *

Калининди курортто деп угала,
Ол балыкчы келген дежет.
Ойто жана берген деерде,
— Жолуккан болзом! — деп, айткан дежет.

1967 ж.

* * *

Ыраак талада бир келин...
Сен керегинде санааркап, сананып јұрум.
Билетен јокпом, көөркий келин,
Төжинде сениң менгичек барын,
Сананзам, ол торт ло кару төрөлим.
Ыраак талада, јалакай келин,
Карга ба мени, сурайдым: каргаба!
Адазын сураза — уулыңа јажырба,
Каруу бер келин, кару бол, келин,
Адаң јакшы кижиде, келин,
Ол оморкоп јўрзин, ол јалакай болзын,
Сурайдым сенен, сурайдым, келин.
Билетен јокпом, ыраак келин,
Төжинде сениң кару менгичек барын,
Ол торт ло төрөлимдий, ундылбайт, келин,
Каргаба мени,
Каргаба мени —
Сананадым мен,
Санааркайдым мен.

1967 ј.

СЕН ТҮШ ЈЕРИНДЕ...

Сен түш јеринде
Мөлтүрешкен чалынду мөш
көрзөн,
Менин көзимнинг јажы деп бодо.
Сен түш јеринде
Ачу қиштеген ат көрзөн,
Ачу-корон кыйгым деп бодо.
Сен түш јеринде
Себининг сынында кар көрзөн,
Мени карып жүрген деп бодо.
Сен түш јеринде
Карарып ыраган јол көрзөн,
Кайра келерим узак деп бодо.
Сен түш јеринде,
Өлгөн менин сөөгимди көрзөн,
Эртезинде эрикпе,
Сүүн, каткыр, сақы.
Сен түш јеринде
Очогыстын өчүп калганын
көрзөн —
Бүтпө!
Сүүштинг јалбыжы өчпөгөн — сақы!

ЭКИ ТҮШ

Тўженип жатсаң, тўш жеринде
Тазылдары тазырап тыт жыгылза, —
Төрөгөн кижн өлөр дежет.
Тўженип жадала, тўш жеринде
Кечўзи жок суу кечсен,
Буудактар бузуп чыгарын дежет.

Кече мен тўш жеримде
Тыт кўзўреп жыгылганын көргөм.
Бўгүн дезе тўш жеримде
Кечўзи табылбас талай кечкем...

Кызалангду жолдордын
Кызымын канай өдөрим?
Жеткерлў табыш угулза,
Оны канай жегерим?

1968 ж.

* * *

Мен эн жуук нөкөримле
ачынышкам,
Жылдар өдүп жат.
— Айлыма кирбе! — деп айткам, —
Изи сооп калт.
Кече ого оромдо туштагам, —
Эзен жок.
Арай ла оны кучактай албагам, —
Je эби жок.
А бис экү кожо өскөнис
Кайрылык журтта.
Жаңыс күн, жаңыс жыл чыкканыс
Алтай чадырда.
Онын энези мени уулым дейтен,
Ундылбайт.
Энем најымды да уулым дейтен, —
Угулат.
Жаңыс аяктаг алтай аарчыны
Кожо жийтен жогыс па?
Эмди бу элбек телекей
Биске тар болды ба?
О, жаш тужыбыс — ыраак жылдар,

Слер кайда?!

Солонгы тударга жарышкан
жаландар

Эм кайда?!

Јастар болуп јажарып өткөн ойисти
Канайып бурыырыс?

Алтай каныста бүткен өчөшти

Канайып јенгерис?

Мен эн јуук нөкөримле
ачынышкам,

Јылдар өдүп јат,

Уулдарыс өзүп јат.

Мен эн јуук нөкөримди јылыйткам,

Јастар шунуп калт,

Кыш келип јат,

Кыш келип јат.

1966 ј. Москва.

ҖАРКЫНДАЛ!

Мен бүгүн бийикте,
булутту тенери алдында,
туулар сынында конгом.

Таң атканча,
тайгалардың салкыны
көксиме толгон.

Таң атканча,
өлөңдөр, агаштар бойлары керегинде,
база андардың жүрүми керегинде
кем де билбес чөрчөктөр шымыраган.

Таң атканча,
мылгынымды жалтырада
жылдыстар окшогон.

Армакчыда адым
таң атканча,
тайганын тату өлөңгүн чайнаган.

Улу тууларым —
каруулчыктарым болгон,

Улышкан бөрүлөр
айылчыларым болгон...

Мен мындый узак
качан да уйуктабагам,

ырыстың суузын ўрўстен
буркурған Кўн

Кандый да кичинек,
сан башка алтын
кушкаштый билдирген.

Бу ўйдў мен
баатыр ийделе,
поэттин сўзиле,

Бастыра телекейди
торгулта кыйгыргам:

— Жаркындал,
Кўн!
Сен менин
кичинең кызыл жүрегим!

1967 ж.

УЧА БЕРГЕН АК КУУНЫ САКЫЙДЫМ

Бир түңей кара айгырлар

Күннинг алдына килтиреп, мызылдап,
Жерге тамандары тийип-тийбей,
байганын башталтан учына келген.

Кейде мылтык жырс ла эдерде,
тумчуктарынан булуттар таштап,
Туйгактарыла жылдыстар чагып,
айгырлар шунгылай берген.

Мен оларды көзимле жаба једедим,
јүрегим јүткүп,
каным кайнайт!

Санаамда учадым, учадым,
Кулагымда салкыннын сыңырты сыңырайт.
Кара айгырлардын үстүндө
кандый да ак куулар
Канадыла тегериде талбыйт,
талбыйт.

Ол төрт куунын,
ол төрт айгырдын кийининен
сагыжымда учадым,
учадым,
учадым...

Жок,

ол тенериде барып јаткан
ак куулар эмес,
Кардый ак чамчалу
јинт уулдар —
алтай уулдар.

Ончозына олордын
он алты јаштаң,
олор тегин ле токооргон эмес,
Бүгүн тууларда
байга деп байрам,
олор јенүге јүткүген —
јажыт уулдар.

Мен көрөдим,
аттар карлагаш куштардый
караып,
Јер-тегери бириккен
көк айанга көмүлип јүрөт.

Устүнде,
чанкыр тенериде,
ак куулар агарып-агарып,

Ыраактаң меге
төрт чарак кардый билдирет.

Ол учкулап бараткан
төрт карлагаштын бирүзин —
бир кара айгырды

Кенете

кем де адып ийгендий
уч-бажынан күзүрей берди.

Менин жаңы ла көөрөгөн жүрегим
көксимде үзүлө бергендий болды.
Ак куунын бирүзи —
Жажыт уул ыраак учуп барала,
жап эди калды.
Чанкыр Алтайдын үстиле
жаңы ла жайым
учуп бараткан ак куу,
Сен кайттың,
сен кайттың,
сен кайда?
Кара айгырын тура чыгып,
жер жйткарат,
Силкинип ачу бышкырат...
Көк жалаңдар үстиле
жаңы ла жайым
учуп бараткан
ак куу,
Сен кайттың,
тенери бозорып,
үстинде ыраак-ыраак жайкалат...
Жок,
мен сананзам,
сен ол ло бойынча
жерде кажайып артпай,
Канадын талбыш,
тенериге катап уча берген,
ак куу,
ак куу.

Жылдар, жылдар,

он алты жыл өтті...

Эмдиге ле сеге эригедим,

эмдиге ле сени сакыйдым,

ак куу.

ак куу,

Он алты жыл өтті,

сен он алты жашту болгон,

ак куу,

ак куу.

Качан кайра Алтайыңа,

назыларыңа келеринг айтсан,

ак куу.

ак куу,

Мен сени сакыйдым,

ак куу...

1967 ж.

БИС ҰЧҰ ТУРГАНЫС

Бис ұчұ турганыс:

Ай,
Жер,
Мен.

Унчугышпай турганыс.

Же кенетийин Ай шагырап ўнденген:

— Жер, сени бу жарыкка кем жайаган,
Сен не айланадын? — деп, ол сураган.

Булуттар көчкөлөнө берген,
Жер айланбай, токтой тұшкен.

Жер мени жайкап, кару жандырган:

— Ай, сен мени жарыдарга келген,
Ээчегим болуп, эбирип жүрединг.

Каруны угуп, ай катап ла шагыраган,
(Шыгыртына кулагым арай ла тунбаган):

— А сен, Киж, ортобыста не турун,
Жерге нени айдарынг,
Меге нени айдарынг?..

— Мен слердин ээгер! — деп кыйгыргам, —
Көрбөй турун ба, жер менин бут алдымда,

Je сен ўстимде, эмеш ле ыраакта,
Сеге де, ай, мен једерим- — дегем.

Ай кичинек јылдыстарды чачылта каткырган,
Алтын акчалардый шыгырап, јерге төгүлген.
— Меге једетен бүдүжинг кайда?! — деген,
Мени јенгетен күчинг кайда?! — деген,
Оног сыр каткыла ажузына амырап барган...

Je јер кынғыс та эдип унчукпаган,
Ол та Хиросиманы сананган.
Та каруумды угуп кайкаган,
Тўннинг килигин ороп, јымжак айланган.

Ол тушта бис ўчў ле болгоныс:

Ай,
Јер,
Мен.

Куучындажарын куучындашканыс,
Je, канайдар, керечи бисте јок болгон.
Ай,
Јер,
Мен —

Ўчўден ле ўчў болгоныс,
Алтайымнын ичинде,
Ай-Көл деп јерде.

АС ТА КАЛЫК УУЛЫ БОЛЗОМ...

Ас албатынын уулы мен деп,
 Жаантайын ичимде кунугыл жүртем.
 Тенериге жеткен чакпынду
 талайлар кечсем,
 Телекей жарыткан отторлу
 городторго келзем,
 «Ас албатынын уулы сен!» — деп,
 Айтыртарынан
 уйалып жүрөтөм.
 Же бүгүн ол ачуны
 көгүс түбинен
 сыйра тартып таштадым,
 Жажына эмди жайымдалып,
 угым учун
 уйалбай базадым.
 Ненин учун таштагам,
 канайып оноң айрылгам?..
 Угугар,
 улустар!..
 Мен бир чындык билдим,
 Бойымды бойым
 оныла жендим.

... Сен бойында јаан устын
кабыжын,
тудужын сескен болзон,
Оны көргүзерге
бойыннан жабысла жакалашпай,
Эн жаан устарла
каранга жегижип жүрерин,
Эн жаан устардын
билгенин билерге
качан да оордон үренерин.
Сен једимге једерге,
кайкалдар ачарга күүнзезен,
Јаңыс ла жаан санаанын
кезерлерин үренип,
Олор ашпаган боочылар ажарын,
Олордын таппаган ийнени табарын...
Мен жүк ле
бежен мун
калыктын уулы,
Је билерим,
бүдөдим
албатымда
кандый да жаан кижн бар!
Бүгүн јок болгой,
ол келер,
ол табылар —
бастыра калыктар
балазы деп ададар.

Алтай уулдар,
алтай кыстар,
Онын да учун
слерге айдадым —
табылбасты табарга,
угулбасты угарга
Меегерди уйуктатпай,
онын жалкыныла от чагыгар!
Сен билеринг бе,
кайран нөкөр,
эмеш те талант бүткен болзо,
Уур ченелтелерде,
уур жолдордо
оны он катап,
Жүс катап көдүрер,
көптөдөр арган бар, —
Ар-бүткеннинг,
кижиликтинг бичиген
бичиктерин кычыр,
кыйнал!
Бат анда сенин ийден,
Анда ачылган ла ачылбаган кайкал,
Оны, нөкөр,
сен билзен,
курбустаннанг кудай түшсин,
жер түбиненг желбис келзин,
Јенижеринг,
јендирип јерге де јыгылзан,

жеңишкен адын
 арт калар...
 Билерим,
 кўнўреген талайлар кечерге
 көп кемечилер жеңижип,
 Көк жаратты ойто көрбөй,
 көк чакпынга
 көмдиртип салган.
 Же олардын оргозынан
 бир тегин ле балыкчынын уулы
 жаратка једип,
 Сүүген албатызын,
 өскөн јерин
 чактаң чакка мактап салган.
 Сен туулардын
 тымыгын тындаган
 тегин ле кушкаш та
 болуп бүткен болзон,
 Кунукпа, најым,
 јаан тартышта,
 јаан ченелтеде
 Јер-тегери чийер канатту
 Кан-кередедий
 ийделү болорын.
 Сен јоктунын кынында
 тегин ле темир
 бычак та болуп бүткен болзон,
 Канча катап отко кызыйла,
 канча катап сууга чөңзөң,

Бат ол тушта
калапту болот үлдүдий
бектең бек,
курчтаң курч болорың.

... Телекей!

Бўгўн мени тыгда,
меге сўўн,
Ас калыктың уулы болуп
бўткениме —

кунукпайдым!

Кунукпайдым,
тартыжадым,
иштейдим,
иштейдим,
тартыжадым!

Уур жолымла базадым,
кўзимнинг чокторыла жерди өткўре кадап,
Ар-бўткенди шиндейдим,
Ак-айаста аалганы аыктап,
Жерле базадым,
Кижини,

кижиликтн

билерге амадайдым.

Алдымда учураган
кара кайаны өрўмдейдим,
өрўмдейдим, —
тўш өдөт,
тўн тўжет,

Мен иштейдим,
Мен өрүмдейдим...

Шак мынайда барып жадала,
кенете жаңы жол ачсам,
кижининг чырайын жарыдар,
сүр-сүлтерин сергидер
кандый да солун сөс айтсам,

Ол тушта
кем мени кичинек деп айдар,
кем жолымды буудактап тудар!

1967 ж. Москва.

ЫРААК ТУРЛУНЫҢ ҰСТҮНДЕ

Учы жок жаңмыр улай

уруп ла јат,

уруп ла јат.

Башкүн башталган,

кече кере тўжўне урган,

бўтўн база ла токтобой

јаап ла јат,

јаап ла јат.

Турлунын ұстўнде

табыжы жок

кандый да карануй тегери...

айылдын ыжы...

Тегерининг тўбинде

араай онтудый

кўкўрттин

ыраак табыжы.

Айылды эбире,

агаштар тўзинде

коркойышкан

уйлар тургулайт,

Жажыл ёлўгдўрди,

јалбырактарды јунуп,
јааш шалырайт,
тамчылар шылырайт.

Ўйде,

орыннын ўстўнде,
малчынын кызы октолып онтойт.

Оору баланын јўзи кызыл,
Очокто от кызыл,

кызычак чочып,
кенете кыйгырат.

Кызычактын энези —

менин эјем арбанат:

— Врач келбес кайткан! —
чыгала тыгдаалап,

боочы јаар ајарат.

Тенгеринин терең тўбинде

араай онтудый кўкўрт

катап ла угулат,

Тўжўктў јаткан

оору кызычак улаарып,

ойто ло кыйгырат...

— Бўдўн јуртта врач јок! — деп,

эјем арбанат, —

Врачка Ўренбедин! — деп,

арга јокто

мени бурулайт.

Эмчиге барган элчи киж

эмдиге ле келбейт,

Турлунын үстүндө
турган булуттар
үзүгү жок жаңмыр элгейт.
— Ветеринарлар колхозто толо,
Зоотехниктер колхозто толо — деп,
эжем айдынат, —
Же кижинин врачы кайда? — деп,
меге бурылат.
Онон оору кызын кучактап,
эрке-эрке сөстөр айдат.
А тышкары кандый да
уй мөөрөйт,
тенери күркүрөйт.
Эмчиге барган
элчини сезип,
ийт те үрбейт,
Жаңыс да жаңмыр тышкары шалырайт.
Оору кызычак
орында шыралайт,
Эжем манзаарыйт, эжем арбанат.
Ыраак турлуда,
эбире караңуй туулар үстүндө,
Катап да катап
күкүрт күркүрөйт,
Терен булутту
тенери онтойт.

Кайрылык, 1966 ж.

* * *

Анда, ыраак бадыш талада,
Жууга өртөлгөн журттардын бирүзінде,
Бир орус туранын жанында,
Алтайдын мөжи өзөт деп уккам,
Күннинг алдына бүрлери мөлтүрөп,
Теректер ортодо күскиде көгөрип,
Жагыскан оны шуулайт деп уккам.
... Ол, байла, туулардан барган жуучыл,
Мөш болуп, жерден өзүп чыккан.
Кырлар ла албатызы керегинде
кунукчыл

Куучынын
салкынга
айдып турган.

1967 ж.

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ СТУДЕНТТЕРИНИҢ КОЖОҢЫ

Бийик туулардан бери келгенис,
Жажыл одорлу турлуда өскөнис.
Аржан суулардын арузы көксисте,
Арузы көксисте, — жылдыстар көзисте.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — јинт јүректер!
Ракет деп канатту өйибис,
Озолоп, ичкери учактар.

Жаркынду залдар алдыска ачылды,
Жаркынду өтторлу город јарады,
Андый да болзо, ундып болбойдыс,
Ундып болбойдыс төрөл јуртысты.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — јинт јүректер!
Ракет деп канатту өйибис,
Озолөп, ичкери учактар.

Ыраакта Таг чолмон жылдыстан чокту
Ырызыс алдыста иле суркурайт.

Тайганын агуна куштары кептү,
Куштары кептү канадыс шунуйт.

Эмди бис, эмди бис
Студенттер — јинт јүректер!
Ракет деп канатту өйибис,
Озолоп, ичкери учактар.

1967 ј.

ЭКИ КОЖОН

1. Кыстын письмозы

Кас бажынча шаајынга
Казылганла эткен черинем.
Канча кўнге сананып,
Карыгып сеге чийгеним...

Эргегимнен кан соорып,
Эдин алган черинем.
Эртең-эгир сананып,
Эригип сеге чийгеним.

Кару, ыраак кӧӧркийим,
Каруузын качан ийерин?
Карлар, жыштар ӧткӧре
Качан меге келерин?

2. Уулдын каруузы

Белекке берген јӱстӱгим
Татап туру эмеш пе?
Бери ойто келбес деп,
Белгелеп сеге берди бе?

Айыл жанында мөңүн мөш
Артап туру эмеш пе?
Айланып сеге келбес деп,
Айтканын онын сестинг бе?..

Белекке берген жүстүгүм
Татап калар жаңы жок.
Атанар тушта айтканым
Ундулатан учур жок.
Айыл төрдө мөш агаш
Артап калар жаңы жок.
Эр-жүректен айтканым
Энделип калар учур жок.

Алтай жерге жас келип,
Агаш бүри ачылза,
Ак ла малыс жыл чыгып,
Ардак-семис тойынза,

Кызыл-жеерен ол адым,
Кылбырап турар чакында,
Кан ла кадык эр бойым
Каткырып турар жанында.

1967 ж.

ӨБӨГӨНИ

(К о к ы л)

Үйининг айы-кўни жеткен,
Балдар табар турага барган.
Сакылталу өй келген —
Ач-амырдан эр аскан.
Ол отурып, ойто турат,
Оорый бергендий баскындайт.
Тышкары тўн карарат,
Јас араайын салкындайт.
Телефоннын тутказын
Ол катап ла көдүрет.
— Чыгарды ба Үйим балазын,
Уул ба? — деп, эр сурайт.
— Эм үстине не де јок! —
Эмчи каруу јандырат,
— Кандый узак неме! — деп,
Эрдинг ўни угулат.

— Мендетпегер үйеерди, —
Карууна каткы јанылат.
Јалтырт эдип көзнөкти
Чагылган јылдыс јарыдат.

Эр баскындайт, баскындайт,
Эжикти ача ол тартат.
Будында јас мачылдайт,
Эр оромло барадат.
— Эм үстине не де јок! —
Эмчи ого арбанат. —
Слерде чек ле олут јок,
Јааныгар — деп, ачынат...
Туруп келзе, јаскы күн
Көзпөктөрдө согулат.
Телефон ажыра үн:
— Уул чыккан! — деп угулат.

— Кандый капшай!..

Не дейзеер? —

Бүдүп-бүтпей, эр сурайт.

— Кече узак дегенсеер! —

Карууна эмчи кокурлайт.

1967 j.

УЛУ ЖАЗЫТ

(Кокур)

Уйим кокур деп билзин,
Келин сүүш деп сүүнзин...

Автор.

Мен бу письмоны Москвадан ийип жадым,
Тумандар, туулар ажыра журтаган келин,
Азыйда тушташ, таныш болгон келин,
Мен бу письмоны Москвадан ийип жадым, —
Сакыбаган сен,
Сананбаган сен,
Алала кайкаба, көөркий,
Ачынып ыйлаба, көөркий?!..
Билеринг бе эмди мен эмеендү,
Расул деп агту эрјинедий уулду.
Сүүжинди јектегем, јажырбазым, келин,
Је Москвада бүгүн сан башка јас, келин.
Сакыбадым сени,
Санандым сени.
Эр бойымды кайдайын,
Туйка эрмек айдайын:
Ол туштарда мени — јүрегим, јүрүмим дейтен,
Каткырып, јүгүрип јастын чечегин тепсейтен,
Јаныма келип, јелбер-булут чачымды
сыймайтан,
Кунуга түжүп, көзингле көзиме карайтан.
Унчукпайтам,

Улу тынтам,
Уйалып туратам —
Уулчак болгом.

Та нениг де учун өзөгимде сыс болуп арттыг,
келин,

Тумандар, туулар ажыра јуртаган келин.

Та нениг де учун бир катап сеге туштаарга
санандым, —

Ак айастыг тўбиле улу јажыт учурып јадым.

Сакыбаган сен,

Сананбаган сен,

Ўжўркебей, кычыр, кўўркий,

Ўйиме ле табыш этпе, кўўркий?

Москва, 1967 ј.

ТАЙГАНЫҢ КЫЛЫК-ЖАҢЫ

(Улгерлеп бичиген куучын)

Күс. Түн.

Бийик тууларда кей ару.

Баштапкы кар айланыжып араай

Жерге түжет, көбөлөктөр чилеп отко түжет.

Аңчы Амыр ла мен изидинип,

Белдестенген тым жададыс.

От тызырайт.

Бозомдо кайалар карарып,

Ўкўлер кептў ўргўлейт...

Амыр нени сананат не?..

Унчукпайт. Уктабайт.

Эртен кайда аңдаарыс, ненин изин көрўрис?

Эмди тийингдер уйазында, сыр уйкуда

болбайсын...

Күс. Түн.

Мен кандый узак тууларда болгом,

Жер одуда, бўгўнги чилеп,

Удай берди — конбогом...

Кенете

Карарган кайалар селендеже берди.

Амыр тура жүгүрди, — мен бут бажында!

Анда, алыс карангуйда,

Аң огурат, не де аркырайт,

Жыраалар, жыштар бајырайт...

... Кейде мылтык күрс!..

Оноң ойто ло тым. Тымык.

Жаңгыс ла кар, баштапкы кар айланыжат...

Аңчы Амыр токумына отуруп,

от жышкырат...

— Амыр ага,

не болгон, ол не?!..

— Не тыркырап турун?.. Сен тайгада!..

Тайгада бойының жүрүми,

Бойының кылыгы, бойының жаңы...

Таң аткан. Эбире ак тымык.

Туулардын жарды апагаш.

Агаш салкынла кар кактайт.

А корбо талдар алдыла

Койонның изи койчындайт...

Аңчы Амыр ла мен

Койу чайдын кийининде

Аттарысты ээргедис,

— Не болгон? — деп билерге

Табыш угулган јерге ууландыс...

— Бу не?..

Аттарыс шоокырат, јана чарчайт...

Амыр арбанат, адын камчылайт...

— Бу не?..

Ак кар, кызыл кар...

Кызыл кан, ак кар...

Ол, ол јадыры —

Тайганын јаражайы — сыгын.

Ичи-карды јайраган,

Кызыл канга уймалган —

ол јадыры!

— Көөркийди! — деп, мен калактадым. —

Мында тым ла јаткан болбайсын...

— Унчукпа! — деп, Амыр кату көргөн,

Онон «Бу ирбистин ижи» — деп, јартаган. —

Канайдар, тайганын кылык-јаны,

Оны канайып токтодор, токтодып болбозын...

Онон мен јаар көрүп,

Нени де сананып турала айткан:

— Тайганын казыр аңдарынан болгой,

Улус та өлтүрижип,

буды-колын үзүжип јат...

Тайгада коркушту тымык турган,

Эбире ак кар, кызыл кан...

Амыр сыгар бутту,

Онын бир будын өтөөн јуу үзүп алган,

Je кижѣ тирѹ,
 тирѹ кижѣ нени кѹрбѹс?!!
Эбире ак кар, кызыл кар,
Кызыл кан, ак кар...

1967 j.

ӨБӨГӨН ЈУРТАГАН

(К у у ч ы н)

Менин јеримде
бир өбөгөн болгон.
Онын јит тужын
сананзам,
кем де,
качан да көрбөгөн.
Бичик тудардан болгой,
ол тоо до
тоолобогон.
Је јуртта
јаан тоомјыда јүрген
ол өрөкөн.
Јок,
ол чындап та
сан башка кижи;
Канча јаш јажаганын
бойы да билбес,
Какай јылда ла чыккам деер...
Какай јыл качан болгон?..
Оны кем де билбес...
Јылкы кабырары —
онын эн кару ижи.

Онын учун ол
 кыжы-жайы
 жаантайын ла
 тайгада жүрер...

Ленинди онын
 качан да көрбөгөни јарт.

Је јер җстүнде
 Лениндий јаан
 јашту кижі јок деер.

Москвада
 качан да болбогоны
 база јарт.

Је Москваны
 ак-јарыкта
 эн јаан алтай деер.

Тоо деп немени
 билбес те болзо,
 эн јакшынак
 јылкычы болгон.

Јылкыны өгдөп,
 жүзиндеп,
 өрөкөн јоктоп билетен.

Тайгадаг
 өзөккө түшкенде
 качан да куру келбейтен,—

Кузук артынып экелзе,
 та канайып,
 та канайып,
 ончо балдарга тең үлейтен...

јелбер,
јебрен

Төзинде онын жапаш —

оду бар,
ол эм де бар.

оның алдында божогон.

божоп јадарда

јанында кем де,
кем де болбогон.

Қалғанчы сөзін кем де уқпаған...

Лок, андый эмес!..

Јанында туулар,

ўстўнде мўштўр кунугып
араай шымырашкан.

Ээртөп койгон

эрјине ады —

чакыда турган,

Эбире жылкылар

тайганын тамзык

Өлөңгін талдаган...

Не де болбогондый, —

ўн алышкан кушкаштар,

Не де болбогондый, —

ойногылап јаткан суучактар...

Мен де бодозом,
 не де болбогондый,
Обөгөн тегин ле
 уйуктап калгандый,
Удабас ла ол
Астыккан аксак
 кулунды сананза,
Азып,
 ачу киштегенин ле укса,
Ойгоно чарчап келгедий,
Ойто адына мингедий,
Өскүс кулунды
 бедреп табарга
Не де болбогондый
 Алтайла јорткодый,
 ајарынып,
 ажулар ажып баргадый.

САРЫ ЈОШКЫН

(К у у ч ы н)

Меге айылдаш јаткан
Гена Калкинге.

Чанкыр јай тышкары турган,
Чамчачан балдар тышкары ойногон.
— Бу кемнинг ийди? — деп, кем де сураган,
Ортозында олордын ийт болгон.

Көп улусту оромнын бирүзінде
Көөркий ээзин, айса, јылыйткан?
Тегиндү эмес, тенип јүреле,
Айса, бистинг тураны тапкан.

Саргара каткан сары ийдичек
Ол ло бойынча тенип барбаган.
Он өрөкө улустан көөркийек,
Айса, ээзиндий кижн таныган?

Је он квартира ого килеп,
Сөөк тө, калаш та бергенин көрбөгөм,
— Кайдаг келген јошкын бу! — деп,
Каныладып оны мен де сүргем.

Јанмырлу күндерде сары ийт
Јабылактанып сеңек алдына киретен.

Жааштын үзүлбес табыжын тыгдап,
Жагыскаң нени де санана беретен.

Оноң кенете улып ийеле,
Уйала бергендий, токтой түжетен.
Он квартира бирүзинен кем де
Оны чыгала, агашту сүретен.
Ийт кылчандап, куйругын минип,
Мантап барала, кайа көрөтөн.
Ол мынаң та нени тапкан, та нени көргөн,
Барбас кайткан, ойто тениң?!
... Жаңмыр токтоп, күндөр айасса,
Шаңырай берген алтай тегери.
Тураның көлөткөзине изүдең жажынза,
Ургүлей берген ийттиң көстөри.

Бажын эки колына салала,
Та ээзин түжентен, та тегин жадатан...
— Бу кемниң ийди? — деп, Үн ле угулза,
Турган бойынча, туура калыйтан.

Он квартира тураның жанына
Ол мынайда узак ла жүргөн.
Та кемнен де килемји сақыган,
Та кемге де каран иженген?

... Же бир күн айылдаш уулчак,
Балдардын бийи кутус уулчак,
Кенете мени кайкаткан, —

Табышкакты таптырган!
Чамчазынын эдеги алдынан
Пирожоктор чыгарган.
Ийтке берип колынан,
Ары-бери ајаарган.
Онон сары јошкыннын
Арка-белин сыймаган.
Кандый да эрке сөс айдып,
Конфет ого сыйлаган.
Сары јошкын баладый
Јажыркап, тизеге баш салган.
Шыразын ундып салгандый,
Сүүнип куйругын буллаган.
Он өрөкө бирүзинин
Эжиги табышту ачылган.
Ийт дезе ээзинен
Туура калып, мантаган.

Адазы чыгып келерде,
Билбеечи болуп нени де
Уулчак тегин ле сыгырып,
Көббөлөктөрдү ол сүрүп,
Ары- бери жүгүрген,
Ары-бери жүгүрген...

Соок тумчугы мызылдап,
Јошкын эртезинде сенекте јаткан.
Мен јошкынга суп бергем,
А көзнөктөн уулчак каткырган.

— Тениберди темиктирген! — деп,
Айылдаштарым меге арбанган.
А уулчак дезе көзнөктөн
Каран сүүнип каткырган.

1967 ж.

ТАШТАП ИЙГЕН АЙЫЛ ЛА ТҮН

1. Түннің аалга үни:

Чычкандар, коғустар,
Шымыртым тыңдағар,
Таштап ийген чадырды
Жаркынду айым жарыдар.
Ончогор жуулып сўўнгер,
Сўрўшкер, ойногор,
Каазазын кемиригер,
Оттың ордын қаскар,
Ээзи айылын таштаған,
Эмди слер жырғағар.

2. Чадырдың каруузы:

Түн, сен де мендий кара,
Сен де мендий жағысқан,
Ээм келбес кайтқан,
Түнүгимнен кара,
Айынбыла жалтыра,
Оны бери тұжұр,
Салкыныңла ұр,

Одым чылап, күйзин,
Конгустар ла чычкандар
Коркып ары барзын,
Жерзиген бойым кургайын,
Жерде седеп турайын,
Түн, меге киле,
Түн, нөкөрим, киле?!..

3. Түннинг өчөгөни:

Мен жагыскан эмезим,
Мени кеелейт жылдыстар.
Сен жагыскан эмезинг,
Сени челдейт конгустар,
Сени ээлейт чычкандар.

4. Чадырдын кыйгызы:

Э-э-эй, телекей!
Ээм кайда,
Ээм кайда?!..

Кайран бойым чирип жадым,
Карагуй түнге өчөдип жадым.
Качан бирде, кару ээм,
Канча балан мында чыдаткан,
Ак-малынды азрап, ээм,

Аарчы-курут жазаган,
Антыгарлу наҗылар јууп,
Азыйда мында јыргаган...

Э-э-эй, телекей!
Ээм кайда,
Ээм кайда?!

Э-э-эй, телекей!
Ундылып арттым,
Улуска кунуктым!..

1967 ј.

Кем де айтпас сени јамандап,
Эн јакшы рецензия—некролог газетте,
Эн эрке сөстөр сеге айдылган,
Эн ыраактан најылар ончозы јуулган...

А ойгонып келзен,
Ол ло турагда,
Ол ло төжөктө јадарыг.
— Саг башка түш! — деп,
Уйинге айдарыг,
Ишке оройтыбаска
Ойто ло
Оромло мендеп базарыг...

1968 ј.

* * *

Энгирде өлбөгөр деп, сурайдым, улустар, —

Балдарыгар коркып, тўниле ыйлажар.

Түште өлбөгөр деп, сурайдым, улустар, —

Нөкөрлөрөөр иште, јолукпай барар.

Эртен тура өлбөгөр деп, сурайдым,

улустар, —

Яңы кўннинг жаркынын көрбөй, канайып

баратан!

Эртен тура башталат улу ла уур јолыс,

улустар, —

Эдип койтон керектер, туштажар болгон

тушташтар —

Ончозын канай артырар, — эртен тура өлбөгөр,

најылар.

Юк,

Качан да, качан да өлбөгөр, улустар!

1967 j.

* * *

Бу телекей үстүнде,
Бу тегери түбинде,
Кандый ла неме жажытту,
Кандый да башка салымду
Каран-туйук табылат.

Телекей кайкадар улу да,
Теп ле тегин уул да, —
Jaан жажытта табылат,
Эт-жүректин алдына
Экү түнгей жайкалат.

Аалга ажу јерлерден
Ан ширтилдеп өдүп јат.
Чала каран серенип
Чаабын көөркий эмизет,
Ары-бери ајыктап,
Алды-кийинин сананат.

Кандый ла неме жажытту,
Жажызы ла башка учурлу

Җаран-туйук табылат,
Кижи мактаар мак та,
Җамандап айдар коп то
Җаан җажытта башталат.

Айламас айланган керептер,
Җаскы өлөң, чечектер,
Җаш ороондор, җылдыстар,
Революциялар, җуулар
Җаан җажытта табылат.

Бу телекей үстүнде,
Бу тегери түбинде,
Чындап та улу җажыт бар.
Бу да җаны бичикте
Айдылбаган сөстөр бар.

1956—1968 җ.җ.

II. ПОЭМА

ЧАКЫЛАР

Кире сөс

Эңир ле киргенде эски журттарда
Эригип чакылар ыйлажып тургандый.
Айды жарыткыш эткилеп алаала,
Алтайды керип, баргылап жаткандый...
Олор тўниле, тўниле, тўниле
Озогы өйлөрдү, айса, бедрейт.
Ээзине эригип, күнүң ле, күнүң ле
Эски чакылар нени белгелейт?..
Эртен тураның чалынын серпибес
Кей таманду аттар кайда?
Армакчы чачса, јерге тўшпес,

Азыйгы чалмачы уулдар кайда?
Азыйгы чалмачы уулдар кайда? —
Аттар айланган чакылар жаңыскан!
Ыш чөргүлткен айылдар кайда? —
Олордын ордын өлөң баскан...
Кандый да кижинин кааза айылы,
Кандый да кижинин ак малы
Азыйда бу ла мында турган,
Эмди кугарып, чакызы арткан.
Кулјалу кызыл тајуурлар кыйтылдап,

Кудалар бого тўшкен болбайсын.
Кыстыг ада-энези мында
Кудалар кудын чыгарган болбайсын.
Мөнүн үйген-куйушкан шынкырап,
Жобогон аттар мында силкинген.
Мөттий тату сөстөр айдыжып,
Кудага куда чөбчөйин берген...

Эгир ле киргенде эски журттарда
Эригип чакылар не ыйлажат?
Айды жарыткыш эткилеп алала,
Алтайды кеерип, нени бедрейт?..

Алтайым, Алтайым, Алтайым,
Ээнзиреп калган жерлерле барадым,
Эски чакылар жанынан өткөмдө,
Эрмек кимиреп туру деп бодойдым.
Куйка-бажым жымырап, эгирде
Кудайга арай ла мўргубей өдөдим.
Кугарган чакылар элбендеп кийинимде,
Меге жетпей, ыйлайт деп бодойдым.

Жебрен Алтайда жер ле сайын
Чачылып калган чакылар учурайт.
Сананзам, ойим ле меге жаантайын,
Олор кандый да сурактый тургулайт.
Олор тўниле, тўниле, тўниле
Озогы бйлорди, айса, бедрейт?
Эзине эригип, кўнўн ле, кўнўн ле
Эски чакылар нени белгелейт?!..

АТПАЗАРДАГЫ ЧАКЫ

Атпазар деп ыраак өзөктө
Алты чертүлү чакы туру.
Бу чакыны кем кондырган? —
Эмдиги улус билбейтен туру.
Бу өзөктө кем журтаган?
Тарап-таркаган балдары кайда?
Айса, кем де тирү арткан
Күн үрүстү бу Алтайда?..

— Карымнын канду чакызы ол — деп,
Жеримде жебрен өбөгөн айткан. —
Карымов Садуны билеринг сен — деп,
Жажыт уулдын адын адаган.

Карымов Садуны мен билерим,
Кара жылдарда кожо өскөнис.
Атпазар бажына момондоп жүреле,
Бу ла чакыдан коркып туртаныс.
Таадазы кондырган чакы деп оны
Саду, байла, билбеген болор.
«Канду Карым» деп чолозын онын
Качан да Саду укпаган болор.
Канду Карым — Садунын таадазы,
Өскө салымду өйдиг кижизи.
Сооп калтыр турган турлузы,
Содойып артыптыр жангыс ла чакызы.

— Карым жаман кижн болгон — деп,
Жеримде жебрен өбөгөн айткан. —
Каан жангы ол тужунда
Кара башту жонун кыйнаган.
Ат буулайтан агару чакыга
Карым кулдарын буулайла соготон.
Онын да учун Карымнын чакызын
Улус «канду чакы» — дежетен.
Ара чыккан кураан учун
Карым соккон сорбылар сыртымда.
Ат камчызы чыбыкка чыдашпай,
Адам божогон ол чакыда.
Ачынза, Карым карара беретен, —
Атпазар бажында бүркелген булуттый.
Азраган малы торт жылдыстый,
Атпазар өзөктө жайылып жүретен...
Карым бойынын ачына чыдашпай,
Ат жакшызын уурдап алатан.
Адазынын айткан сөзинен чыкпай,
Уулдары кожо уурыга баратан.
Көлдөри жылдыстый Көөрөгөш өзөктө
Көкпаш деген бай журтаган.
Алтай ичинде ады чыккан
Ак-чабыдар жүгүрүктү болгон.
Ат кулагы көрүнбес түнде
Карым атанын уурыга барган.
Ак-чабыдар аттын ордына
Адазын уулдары артынып жанган.
Көкпаштын огы көстий чечен,

Карымды канайып јастыра алзын.
Ол ачына өлөр дө алдында,
«Ак-чабыдар кайда?» — деп сураган...
— Је эмди алдыста өскө өйлөр — деп,
Јеримде јебрен өбөгөн айдат.
— Карымов Саду олордон таркаган,
Је кандый өскө кнжи!—деп, кайкайт...

Карымов Саду — агроном эмди, —
Өйдинг уулы ба, өштүниң угы ба?
Атпазар бажында өскүрген ажы
Садунын ажы ба, совхозтын ажы ба?..

Карымов Садунын айылына отуруп,
Кайран бала тужысты санандыс.
Атпазар бажына момондоп јүрүп,
Чакыдан коркыган өйнске каткырдыс...
Атпазар өзөктин көрмөстөри јуулып,
Ол чакыга тўжет дежетен.
Күнүн ле тўнде оды көгөрип,
Анда ла күйүп туру дежетен.
Ары-бери кнжи өткүрбей,
Адысты тужактап туру дежетен.
Адар танга кожонгын ўспей,
Анда ла јыргап јаткылайт дежетен.
Ат камчызын алала бис
Арадап чакыны чыбыктап туртаныс.
Көрмөстөр јангыс камчыдан коркыйтан, —
Оны улустан угуп јўртенис...

Ол жылдарда Садунын адазын,
Саймуны, улус «фронтто» — дежетен.
— Адам менин командир! — деп,
Уулдарга Саду сүүнип айдатан.
— Адам посылка ийген — дейле,
Амтанду сахар меге беретен.

Энем оны оодып ийеле,
Сыйынымла меге тенг үлейтен...
Менин адам командир эмес,
Меге кем де сахар ийбес.
Адамнын сөөгн сөөктү кобыда,
Анан сахар качан да келбес!..

Атпазар бажына момондоп жүреле,
Айылыска энирде жанып келгенис.
Айыл иргеге једип келеле,
Ачу-ачу сыгыт укканыс.
Садунын энези очоктын јанында
Сан башка јаман кыйгырып ыйлаган.
Јуртттынгу улузы ончозы мында
Садунын энезия токтодып турган.
Карангуй энирде от кызарып,
Кандый да кунукчыл күйүп јаткан.
Саалбаган уйы тышкары мөөрөп,
Айылды эжиктеп, айлана баскан.
Ол ло бүрүңкий энирден бери
Садуга фронттонг посылка келбейтен.
Ол ло бүрүңкий энирден бери

Саду меге сахар бербейтен...
Карымов Садунын айылына конып,
Кату жылдарда өскөнис санандыс.
Атпазар бажына момондоп жүрүп,
Чакыдан коркыган өйиске каткырдыс.
Карымов Саду — коммунист эмди, —
Өйдинг уулы ба, өштүнинг угы ба?
Карымов Садуда уул эмди, —
Карымга жеен бе, бистерге жеен бе?

Экинчи бажалык

КЫРЫШКАНДАГЫ ЧАКЫ

Жеримде жебрен өбөгөнлө кожо
Радиодон телетайп жетирузун угадым.
— Өскө өй, нажым, өскө кожон —
Өбөгөнгө жөпсинип, телекей тыгдайдым.
Тип-тип, тип-тип — телетайп угулат, —
Государстволор, городтор салымы айланат.
Кайда да студенттер түймеген,
Ишмекчилер ишке чыкпаган.
А тышкары күски салкын күүлөйт,
Өйгө табартып, столмолор күүлөйт.
Аяктарда чайыс сооп, буулайт,
Телетайп дезе типилдейт, типилдейт.
Кайда да анда жаннын бажына
Жаңы башкару турган деп типилдейт.

Телетайптын лентазы айланат-айланат,
Телекей салымы кожо айланат.

Jeбрен өрөкөн унчукпай отурат,
Санаазыла сала бергени билдирет.
— Өскө өй, најым, өскө кожон —
Өбөгөн буурыл бажын көдүрет.
— Тере тонду алтай кижн
Телекейди тыгдап билген бе эскиде?
Бу ончозы өйдинг өдүжи,
Јүрүмим кайда?... Ол кийинимде..
Эмди ле бу кўски энгирде,
Сананзам, катап ла чакылар ыйлажат.
Айды јарыткыш эткилеп алала,
Алтайдын кобы-јигиле барадат.
— Кырышкан өзөктө турган чакы
Кылыш деп кижининг болгон эди. —
Карган өбөгөн кангазын асты, —
Кылышты сен де билеринг — деди.
Кылышты канайып мен билбейтем, —
Кыймыктажа берди јылдар көксимде.
Партизан кижн деп угуп јүрөтем, —
Айылыска киретен јуу өйинде.
Јуу өйинде айылыска киретен,

Јакшылажып, јадын-јүрүмис сурайтан.
— Элик аткам — деп, эт экелетен, —
Эреме уур — деп, айдып отуртан.
Оттын кубалы айланып, айланып,

Ойто јерге, аяктарга түжетен.
Кылыш суйук сагалын сыйманып,
— Уулымнан суру угулбайт — дейтен. —
Баламда, байла, бош јок болор.
Баргалы ла оноң письмо келбеди.
Оштүни ле јенетен болзо омор,
Оскөзи меге керек беги!
Аракы эрдин изидип ийгенде,
Айдар-тудары көптөй беретен:
— Кызылдар болуп, актарды јенген,
Кылыштын уулына бүдүгөр — дейтен —
Энези эрте өлүп каларда,
Байрыш эрдинг үстүнде өскөн.
Партизан болгом ол жылдарда,
Байрыш бастыра јолымды өткөн.
— Кылыштын уулына бүдүгөр — дейле,
Кызыл отту очокко көрөтөн.
Оноң чөбчөйин ууртап ийеле,
Неге де кенете ыйлап ийетен.
— Ол төгүн, качан да бүтпезим! —
Каранга кемле де кериге беретен.
Оноң унчукпай, өрө туруп,
Орой түнде жагыскан јанатан.

— Јуудан Байрыш качып ийген — деп,
Јуртыста јажытту эрмек јүретен.
— Кылышты милиция шылап јат! — деп,
Бир күн табыш јайыла берген...
— Кылышты сен де билеринг — деп,

Jeбрен өбөгөн катап унчукты.
Телетайп табыжы типилдеп, типилдеп,
Солундар бедреп, ырап калды...

Кылышты канайып мен билбейтем! —
Кыймыктажа берди көксимде жылдар...
Шуурганду кўн, чанакту аттар,
Эки јанында мылтыкту улустар.

— Байрышты тудала экелген! — деп,
Бастыра колхозко јар јайылган.
— Кылыштын уулына бүдүгер эмди! — деп,
Карганды кем де өчөп каткырган.
Санаама кирет кичинек тура, —
Колхозтын ол конторазы болгон.
Байрыш таныш улуска удур
Көрүп болбой, кылбыгып отурган.
«Качкын деп неме кандый болотон?» —
Улуска кысталып конторага киргем.
Уй кижидий узун чачту
Тес ле кара кижі көргөм.
— Јаңыс уулым јууда өлгөн! — деп,
Јаңчы деп эмеген алгырып ыйлаган.
— Сендий немеде өлүм јок! — деп,
Байрыштын јүзине түкүрип барган.
Фронтко Байрышла кожо атанган
Бурзанын тиштери быјырап турган.
— Онг колымды анда артыргам,
Көр! — дейле, көзине чукурган.

...Телефонның эмиктерине тийип,
Тышкары кышкы куйун сыгырган.
— Кандый жуулажып жүрдин сен? — деп,
Кылыш уулынан өчөп сураган.
— Уулым эмес, уйадым! — дейле,
Улустын көзинче өрөкөн ыйлаган.
— Кылыштын уулына бүдүгөр — дейле,
Өрөкөнди кем де өчөп каткырган.
Бу ла өйдө контора ичине
Бачым деп келин жоткондый кирген.
— Балдарым үйде торолоп жат! — деп,
Байрыштын үстине үкүстөп барган. —
— Кара уйымнын эдине карылып,
Өлгөн бө дезем, өлбөгөн эмтиринг.
Карануй түрменин түбине кадып,
Өлбөй эмди кайда барарын?..

Je кем бодогон, кем бодогон
Кылыштын уулын улус каргаар деп!
Жарыктан жажынган жарганат чылап,
Түште аркада жажынып жүрер деп...
Карануй түндерде бычагы жалтырап,
Калын агаштан канча ла чыккан.
Бала-баркалу Бачымга килебей,
Жаңыс уйын сойып салган.
Сүт сураган балдардын ыйына
Жеримде кайалар касталган болор.
Байрыш карануй куйдын түбинде,
Байла, эт кайнаткан болор.

Jeбрен өбөгөн катап унчукты.
Телетайп табыжы типилдеп, типилдеп,
Солундар бедреп, ырап калды...

Кылышты канайып мен билбейтем! —
Кыймыктажа берди көксимде жылдар...
Шуурганду күн, чанакту аттар,
Эки жанында мылтыкту улустар.

— Байрышты тудала экелген! — деп,
Бастыра колхозко жар жайылган.
— Кылыштың уулына бүдүгөр эмди! — деп,
Карганды кем де өчөп каткырган.
Санаама кирет кичинек тура, —
Колхозтын ол конторазы болгон.
Байрыш таныш улуска удур
Көрүп болбой, кылбыгып отурган.
«Качкын деп неме кандый болотон?» —
Улуска кысталып конторага киргем.
Уй кижидий узун чачту
Тес ле кара кижиге көргөм.
— Жаңыс уулым жууда өлгөн! — деп,
Жаңчы деп эмеген алгырып ыйлаган.
— Сендий немеде өлүм жок! — деп,
Байрыштын жүзине түкүрип барган.
Фронтко Байрышла кожо атанган
Бурзанын тиштери быжырап турган.
— Онг колымды анда артыргам,
Көр! — дейле, көзине чукурган.

... Телефоннын эмиктерине тийип,
Тышкары кышкы куйун сыгырган.
— Кандый жуулажып жүрдин сен? — деп,
Кылыш уулынан өчөп сураган.
— Уулым эмес, уйадым! — дейле,
Улустын көзинче өрөкөн ыйлаган.
— Кылыштын уулына бүдүгөр — дейле,
Өрөкөнди кем де өчөп каткырган.
Бу ла өйдө контора ичине
Бачым деп келин жоткондый кирген.
— Балдарым үйде торолоп жат! — деп,
Байрыштын үстине үкүстеп барган. —
— Кара уйымнын эдине карылып,
Өлгөн бө дезем, өлбөгөн эмтиринг.
Караңуй түрменин түбине кадып,
Өлбөй эмди кайда барарын?..

Же кем бодогон, кем бодогон
Кылыштын уулын улус каргаар деп!
Жарыктаң жажынган жарганат чылап,
Түште аркада жажынып жүрер деп...
Караңуй түндерде бычагы жалтырап,
Калын агаштан канча ла чыккан.
Бала-баркалу Бачымга килебей,
Жангыс уйын сойып салган.
Сүт сураган балдардын ыйына
Жеримде кайалар касталган болор.
Байрып караңуй куйдын түбинде,
Байла, эт кайнаткан болор.

Булутка көмүлгөн Булун тайгадан
Байгышты туткан ол кышкыда.
Канча тереге орогон ажынан
Колхоз үрөн эткен жаскыда...
— Канайдар, жүрүм андый неме — деп,
Жебрен өрөкөн улу тынды.
— Салымы олордын башка бүткен — деп,
Кангазын катап өрөкөн асты.
...Радиодо карлу жоткон керегинде
Бистинг бйдинг кожонгы угулат.
Же менин санаамда өскө жоткон,
Өскө ыраак кыш жүралат.
Санаама кирет кичинек тура,
Ол колхозтын конторазы эди.
— Уулым эмес, уйадым! — дейле,
Кылыш чыгала барган эди.
— Уулым эмес, уйадым! — дейле,
Өрөкөн ак-жарыктаг качкан.
Ол ло күн айылына келеле,
Карган партизан буунып койгон.
— Жаңы жүрүм учун тартышкам,
Жамандабаар — деп, бичик артырган. —
Кылышты уулы өлтүрүп салган,
Не дезе, — адазы партизан...

Жеримде жебрен өбөгөннин айылында —
«Москва куучындайт, Москва куучындайт!»
А Кырышкан деген өзөктин бажында,
Сананзам, Кылыштын чакызы ыйлайт.

КАРГЫСТУДАГЫ ЧАКЫ

Тууларга кумуткан кайран журтым
Кабайда жаткан кичинек баладый.
Атпай удаган танды пөтүктөр
Кыйгырып, бери экелип тургандый.
Үргүлжиге байлык менин журтым,
Уйлар мөөрөжиле, аттар киштежиле.
Үргүлжиге жуук бу өскөн толугым,
Көргөн көзиле, айткан сөзиле.

Тууларга кумуткан кайран журтыма
Тууартаң катап келерге жакшызын.
Танытпай турган кандый да уулчактаң
— Адаң кем? — деп, сураарга солунун.

Менин жеримде саң башка кийинер:
Кезиги кой тере алтай тонду,
Кезиги орустап кескен костюмдү.
Парижте кийетен ботинка да бар,
Базардаң алган башпак та бар.

Жалбырагы жайылган жай ортодо
Катап ла төрөл жериме бурулдым.
Билбес те, билер де — кажы ла кижиге
Алакан жайып, кол сунадым.
— Той башталган, тойго жуулыгар! —

Жарчы уулдын кыйгызын угадым.
— Бачымнын уулынын тойы — деп угала,
Куйунду кышкы күнди санандым...
— Балдарым үйде торолоп-јат! — деп,
Байрыштын үстине үкүстөп барган.
— Карануй түрмөнин түбине түжүп,
Кадып кал! — деп, Бачым каргаган...

— Бачымнын кажы уулынын тойы?
— Ортон уулы — Оройдын тойы.
Журтымда көпөгөш тенери јайканат,
Бачымнын салымы бажымда айланат...

Ол ыраак шуурганду күнде
Конторага Бачым јоткондый кирген.
Өч көзінде, ый жүзінде
Качкын Байрышты каргай берген...

Тууларга кумугкан кайран јуртымда
Бүгүн јаан јыргал эмтир.
Көрбөгөн солун улус јолыгар,
Укпаган солун кожондор угулар.

— Бачымнын јаан уулы кайда?
— Байа ла жаңы Востоктон јеткен.
— Бачымнын кичинек кызы кайда?
— Барнаул деп городтон келген.

Бүгүн журтымда јаан ыргал.
Албаты жүзи кызыл өрт — Бачым эште.
Аттар тыныжы куу туман — Бачым эште.
Күркүреп келген машина — Бачым эште,
Кокырчы да, судурчы да — Бачым эште...
Жеримде жебрен өрөкөнлө кожо
Бачымнын уулынын тойында отурым.
Кожон, кожон, алтай кожон
Алкышту сөстөрүн угуп отурым:
Эмил агаш бажына
Эдил күүктин эткен жер.
Эки бала чыдадып,
Эл-төрөгөн жуулган жер...
Өлөңгөн түшкөн жинттер — Бачым эште, —
Ойноп, ойноп алалык, онуп калтан эмейис, —
Өскө жерден таныштар — Бачым эште, —
Эзен жүрзе жолукпай, эки туудын бажы эмес.

Бачым бүгүн улустын ортодо
Жылдыска курчаткан айдый көрүнөт.
Жөөгөн келди онын жанында
Жаркынду жаскы күндий эбирет.

Катап ла кожон, алтай кожон,
Алтай тойлордын аңылу кожонгы:

Ай эжиктү айылынды
Алтын торко чүмдегей.
Амадап алган эжине
Алтын санаа эмилгей.

Жарчы уулдын кыйгызын угадым.
— Бачымнын уулынын тойы — деп угала,
Куйунду кышкы күнди санандым...
— Балдарым үйде торолоп-јат! — деп,
Байрыштын үстине үкүстеп барган.
— Караңууй түрменин түбине түжүп,
Кадып кал! — деп, Бачым каргаган...

— Бачымнын кажы уулынын тойы?
— Ортон уулы — Оройдын тойы.
Јуртымда көпөгөш тенери јайканат,
Бачымнын салымы бажымда айланат...

Ол ыраак шуурганду күнде
Конторага Бачым јоткондый кирген.
Өч көзінде, ый јүзінде
Качкын Байрышты каргай берген...

Тууларга кумугкан кайран јуртымда
Бүгүн јаан јыргал эмтир.
Көрбөгөн солун улус јолыгар,
Укпаган солун кожондор угулар.

— Бачымнын јаан уулы кайда?
— Байа ла жаңы Востоктон јеткен.
— Бачымнын кичинек кызы кайда?
— Барнаул деп городтон келген.

Бүгүн журтымда жаан жыргал.
Албаты жүзи кызыл өрт — Бачым эште.
Аттар тыныжы куу туман — Бачым эште.
Күркүрөп келген машина — Бачым эште,
Кокырчы да, судурчы да — Бачым эште...
Жеримде жебрен өрөкөнлө кожо
Бачымнын уулынын тойында отурым.
Кожон, кожон, алтай кожон
Алкышту сөстөрүн угуп отурым:
Эмил агаш бажына
Эдил күүктинг эткен жер.
Эки бала чыдадып,
Эл-төрөгөн жуулган жер...
Өлөңгөн түшкөн жинттер — Бачым эште, —
Ойноп, ойноп алалык, окуп калган эмейис, —
Өскө жерден таныштар — Бачым эште, —
Эзен жүрзе жолукпай, эки туудын бажы эмес.

Бачым бүгүн улустын ортодо
Жылдыска курчаткан айдый көрүнөт.
Жөөгөн келди онын жанында
Жаркынду жаскы күндий эбирет.

Катап ла кожон, алтай кожон,
Алтай тойлордын аңылу кожоны:

Ай эжиктү айылынды
Алтын торко чүмдегей.
Амадап алган эжиге
Алтын санаа эмилгей.

«Москванынг јери мал саамча» — деп,
Айдары јолду — јазап санангар.
Эрлен — момоннын эдине чыдаган
Эндреш летчик — граннын јанында.
Эртен тура Чыгышта чайлаган,
Эмди ийнизи — Оройдын тойында.

Бачым өрөкөн, јастар ла сайын,
Слер салданын кийининен басканаар,
Бачым өрөкөн, балдараар учсын деп,
Байла, састаң көгөзин касканаар...
Јуртта тойдын кожонгы торгулат,
Јуулган улустын јүстери кызарат.
— Балдардын адазы эзен болзо! —
Бачымнын кемге де айтканы угулат. —
— Балдардын адазы эзен болзо,
Көрөр эди бу јыргалды.
Каргысту бажында ол өлөрдө,
Карагыс кабайда болгон эди.

... Бачым өрөкөн, ундугар ачууны,
Өткөн өйлөр өзөгөөр эрейт пе?
Бачым өрөкөн, уругар ачууны, —
Кожон чөйип, чөөчөй берерге:
Өчпөгөннинг јалары
Өлбөгөннинг јыргалы.
Барыйбаган јалары
Барбаганнын јыргалы.
... Бачымнын өбөгөни — Кочкор деп киж

Каргысту бажында жылкы кабырган.
Кандый ла эмдикти, кандый ла калжуны
Айабай минетен ол кайракан.
Атты кижидий тооп жүрери,
Онын кылык-жаңын билери,
Алтай јеримде — јаан тоомјыда,
Эмдикчил болзон, — сен макта!
Кандый ла калју эмдикти Кочкор,
Каргысту бажында чакыга орогон.
Је јеткер јен алдында болотон,
Кочкор јобош аттан божогон.
Ат алдынан куш учарда,
Кочкордын ады јана чарчаган.
Ўзениге буды илинип каларда,
Ады арканы төмөн шунуткан.

Ады арканы төмөн шунгудып,
Чакыга келеле тура түшкен.
Кочкордын кызы — Карагыс дезе,
Кабайда шулурып ойноп јаткан.

... Катап ла угулат алтай кожон
Айылдын тыштында, айылдын ичинде.
Алтай тойдын анылу кожоны,
Јыныра, јыныра, бу айдын түнде:
Түдүскектү кан Алтай,
Түлкүзинен кеп эдеек.
Түнүктү айылыска
Тулуи өрүп, келин јөөк.

Кара суулу кан Алтай,
Камдузынан кеп эдеек.
Карачылу айылыска
Казан азып, келин јөөк...
Бачымнын өбөгөни — Кочкор деп киж
Каргыстуда јылкы кабырган эди.
Чын ла эзен јүргөн болзо,
Уулынын тойында отурар эди.
— Стогомет деген немен не? — деп,
Оройдон ол сураар да болор.
— Обоо саларга үретсен, уул? — деп,
Ол сонуркап келер де болор...
— Офицер болзон, таңма адаак! — деп,
Эндрешле быжу кол тудужар.
— Эмчи болотон кызым бу! — деп,
Карагысты, байла, ол мактаар.
— Андый да болзо, ак-јарыкта
Аттаг артык неме јок! — деер.
— Атты ээртеп билбес болзогор,
Алтай бұдүжеер кайда? — деер...

— Эндреш уулым эмди летчик!
Оройды билереер, совхозто метчик! —
Бачым кокырлайт, Бачым сананат.
Јуу өйинин кожоны башталат:
Кер кулуным јаш тушта
Суу тереги туштаган.
Келин болгон јаш өйд
Герман јуузы кес салган...

Күреелей турала, жайканып жийттер
Ай алдында тышкары кожондойт.
«Таң атпаактаң таң атсын» — дешкилейт,
«Такып энир жок эмес» — дешкилейт.
... Чындап та удабас таң адар,
Таң Чолмон жылдыс чыгып калтыр.
Жаландарда чалгылар жалтыраар,
Күннинг көзи ого қылбыгар.
Орой десе, Каргысту бажында,
Обоолор салып ойто ло иштенер.
— Адамнын чакызы ол туру — деп,
Жаш үйине жартап айдар.
Чындап та удабас таң адар,
Тойлогон малчылар турлуга жанар.
Эндреш десе Ыраак Чыгышта
Турган јерине элейтип барар.
Кардын јолындый апагаш јолды
Чыгыш тегериде Эндреш чийер.
Күн јарыткан бир турада
Карагыс апагаш халадын кийер.
Је тууларга кумуткан кичинек јуртта
Шуурган чачту эмеген отурар.
— Кушкаштарым ончозы учкулай берди — деп,
Кунугып, сүүнип улуска айдар...
Эмди айылда, айдын алдында,
Алтай тойдын кожонгы сергибейт.
«Күн чыкпаактаң күн чыксын» — дешкилейт,
«Күнүң энир жок эмес» — дешкилейт...
Анда, ыраак Каргысту бажында,

Кочкордын кондырган чакызы карарат.
Тууларга кумуткан кичинек журтымда
Тойдын кожонгы токтобой жыңырайт.

УЧ СӨС

Чакылар керегинде поэма бичип,
Чаазынга, перого мүргүгөм, каргагам,
Обөкөлөр салымын, өйимди санангам,
Түштерди ундып, түндөрдө улааргам.
...Отко ло тууларга мүргүгөн кижиге
Озогы чактарды түженип, айылдагам.
Кайынына адашты качан да адабас
Байчыл келинди сонуркап көргөм.
Обөкөлөрүм кууданда кужандап, шылырап,
Өтөктү журттарда басканын уккам.
Ээр-үйгени ээн шынкырап,
Элбегдеп өткөн табыжын тындагам.
Тагнын адарын, күннинг ажарын
Тагкы тартымла озор кемјиген.
Менин бу күчтү ле күч өйимди,
Менин бойымды озор билбеген.
Жайзангнын чыбыгы алдына јалынган
Јоктунын адаанын түжимде алгам.
Орус којойымга торбоктор берип,
Күскү садышкан өбөкөмнөң уйалгам...
Алтай кара канду да болзом,
Өскөним менин, көргөним башка.

— Алтай мен! — деп, айдып та жүрзем,
Учтан ла түжетен јерим башка.
Мен Москвада Мавзолейге кирип,
Эң улу кижиге — Ленинге јолуккам.
Мен телекейде эң бийик јерле —
Кызыл Площадьтын ўстиле баскам.
Орус уул Гагарин учарда,
Оныла кожо космоско чыккам.
Түрк поэт Хикмет өлөрдө,
Калганчы јолго карыгып үйдешкем...
Је Алтайымды керип, јер ле сайын,
Чачылып калган чакылар көрөдим.
Сананзам, өйим ле меге јаантайын
Олор суракту турат деп бодойдым.
Унчукпай олор озогызын да айдат,
— Озогызы кайда?! — деп, бистен де сурайт.
Онын да учун түниле баскылайт,
Јаңы жүрүмди таныбай өткүлейт.

Таныбай өткүлейт жаңы жүрүмди,
Кайдан танызын одымды, турамды.
Телекей — олорго тапчы болбогон,
Тенгери — олорго јол болбогон.
Ичкен суумнан өбөкөлөрүм ичкен,
Тусты — тус, ашты — аш деп олор тоогон.
— Јас келди! — деп, мен чилеп сүүнген,
— Күс келди! — деп, олор до кунуккан.
Је танкы тартканча, чай асканча,
Кижиликти кижиге јоголтор деп билбеген.

Өлүм ле жүрүмди, өйдү олор
Жаңыс ла жажаган жажыла кемјиген.
... Менин кеберим, көзимнин јыкпыгы,
Озогы ла чакынын јанында бойы.
Онын да учун,
Өбөкөлөр ыйы, өбөкөлөр ыйы,
Байла, чакылар јанынан угулат.

Онын да учун, бу поэманы бичип,
Чаазынга, перого мүргүгем, каргагам,
Түштерди ундып, түндерде улааргам,
Өбөкөлөр салымын, өйимди санангам.

1967—1968 ј. ј.

Бажалыктар

I. Туулар ла улустар

Поэзиямның тандары	7
«Жайым кайда, айт, нөкөр?»	10
Мендеш таайымның туразы	12
Кўски јурук	15
Јүрегимле куучындашканым	17
Ак уй мөөрөйт	20
Ўделеген јер	22
Аалга јерден атпагар	23
«Уйуктап јадала, түш јеринде»	25
Шымырт	27
Мен сениң көлөткөң эмезим	29
«Та кем де меге айткан...»	30
«Сала берерим, нөкөрлөр, сала берерим...»	31
1. Ойрот-Тура, 1934 јыл	33
2. Сүүри калбаң бөрүк	35
3. Н. У. Улагашев	37
4. Кайда даанда	39
«Ыраак талада бир келин»	41
Сен түш јеринде	42
Эки түш	43
«Мен эн јуук нөкөримле ачынышкам»	44
Јаркында!	46
Бис үчү турганыс	53
Уча берген ак кууны сакыйдым	49
Ас та калык уулы болзом	55

Ыраак турлунын үстине күкүрт	61
«Анда ыраак бадыш талада»	64
Туулу Алтайдын студенттеринин кожоңы	65
Эки кожоң	67
Өбөгөни	69
Улу жазыт	71
Тайганын кылык-жаңы	73
Өбөгөн журтаган	77
Таштап ийген айыл ла тун	85
«Мен түш жеримде көп катап өлгөм»	88
Эңирде өлбөгөр деп сурайдым, улустар»	09
«Бу телектей үстүндө...»	91

II. Поэма

Чакылар

Кире сөс	95
<i>Баштапкы бажалык.</i> Атбазардагы чакы	97
<i>Экинчи бажалык.</i> Кырышкандагы чакы	101
<i>Үчүнчи бажалык.</i> Каргыстудагы чакы	107
Уч сөс	115

БОРИС УКАЧИНОВИЧ УКАЧИН

ЗЕМЛЯ СИНЕГО НЕБА

Стихи и поэма

На алтайском языке

Редактор В. Т. Самыков

Художественный редактор И. И. Митрофанов

Технический редактор Р. А. Коломыц

Корректоры Е. Г. Чекушева, А. А. Бокколокова

Сдано в набор 2 IV 1968 г. Подписано к печати

5 VIII. 1968. Бумага тип. №2. 60×90¹/₃₂.

Усл. печ. л. 3,43. Учет. изд. л. 3,39.

АН 15355. Заказ № 1593. Тираж 2000 экз.

Цена 51 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, пр. Коммунистический, 44

Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистичес-
кий, 27.

51 акча